

УДК 159.9

Н. В. ТКАЧЕНКО

м. Дніпропетровськ

Tkachenko_N.V@mail.ru

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто особливості комп'ютерної залежності; проаналізовано причини виникнення комп'ютерної залежності у дітей молодшого шкільного віку; обґрунтовані теоретичні та емпіричні методи психодіагностичної роботи з комп'ютерною залежністю; систематизовано типи девіантної поведінки, що приводять до комп'ютерної залежності; класифіковано погляди зарубіжних та вітчизняних дослідників щодо причин виникнення комп'ютерної залежності.

Ключові слова: комп'ютерна залежність, девіантна поведінка, психологічні особливості, психічна реальність, неадекватна самооцінка.

У зв'язку із швидким розвитком цифрових технологій, комп'ютер став невід'ємною частиною життя багатьох людей. Майже у кожному домі є комп'ютер, котрий використовується як у робочих цілях, так і у розважальних. На сьогоднішній день, комп'ютер може виконувати функції DVD програвача, книги, ігрової приставки, забезпечувати доступ до Інтернету та багато інших функцій, що й робить його майже незамінним у сучасному суспільстві. Але, не зважаючи на багато позитивних сторін, у ньому зустрічаються і негативні. Комп'ютерна залежність є однією з негативних сторін.

Щодо причин комп'ютерної залежності, існує багато версій. Так, більшість батьків залежних дітей вважають, що причиною комп'ютерної залежності є комп'ютерні ігри та Інтернет. Проте існує думка, що ігри та Інтернет є не причинами залежності, а її наслідками, а справжніми причинами того, що дитина поринає у комп'ютерний світ можуть бути, наприклад, сімейні конфлікти або проблеми у відношеннях із однолітками. У дитини немає достатніх сил, щоб протистояти зовнішнім подразникам і вона, не бачачи іншого виходу, іде у «віртуальний простір», де може бути тим, ким вона хоче і робити те, що хоче, не зважаючи на те, погано це чи добре. Втеча від реальності може бути компенсацією відсутності сил для опору в реальному житті. Іншими словами, причини комп'ютерної залежності школярів, можливо, треба шукати не у комп'ютерних іграх, а у відношеннях дитини з однолітками, вчителями або родичами.

Соціальна ситуація дитини залежить від рівня задоволення соціальних потреб школяра, які реалізуються в межах взаємодії «вчитель – учень» і «учень – учень» [5, 8]. Якщо соціалізація у дитини проходить вдало, дитина приймається колективом, вона вчиться жити та дотримуватися соціальних норм та установ. Проте, якщо у цьому процесі у дитини проявляються невдачі, вона якимось чином не приймається колективом, така дитина вчиться жити, не звертаючи своєї уваги на соціальні норми, починає проявляти ознаки девіантної поведінки.

Світова статистика свідчить про неухильне збільшення осіб, які страждають тією або іншою формою залежності. Згубні звички або пристрасті до чого-небудь останнім часом набули нові форми. З інтенсивною комп'ютеризацією шкіл у промислових містах, доступністю інтернет – технологій для школярів все більше стає реальним формування комп'ютерної залежності в учнів [6].

Метою статті є аналіз психологічних особливостей комп'ютерної залежності у дітей молодшого шкільного віку.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- 1) здійснити теоретичний аналіз психологічної сутності комп'ютерної залежності дітей молодшого шкільного віку;
- 2) визначити психодіагностичний інструментарій дослідження щодо виявлення комп'ютерної залежності у дітей молодшого шкільного віку;
- 3) емпірично дослідити психологічні особливості комп'ютерної залежності у дітей молодшого шкільного віку.

Для вирішення поставлених завдань було використано комплекс методів, зокрема такі:

Теоретичні: аналіз наукової літератури за темою дослідження; методи логіко-психологічного аналізу (класифікація, систематизація, порівняння, узагальнення) – для розкриття психологічного змісту компонентів комп'ютерної залежності у дітей молодшого шкільного віку.

Емпіричні: проєктивні методи, опитування, які реалізувалися за допомогою таких методик: «Тест-опитувальник - для встановлення залежності від комп'ютерних ігор, Інтернету» (Н. Р. Казарян); «Тест діагностики рівня ігрової комп'ютерної залежності» (А. В. Грішина); «Опитувальник Леонгарда-Шмішека» (дитячий варіант); опитувальник соціалізації для школярів «Моя сім'я» (О. І. Матков); «Методика СЖО» (Сенсожиттєвих орієнтацій, Д. О. Леонтьєв); проєктивна методика «Драбинка» (С. Г. Якобсон, В. Г. Щур); Проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (І. М. Сеченов).

Теоретичний аналіз наукової літератури дав нам можливість розглянути поняття девіантної поведінки і систематизувати типи девіантної поведінки [2, 4, 8]:

- делінквентний (сукупність протиправних вчинків та злочинів, які не відповідають формально зафіксованим соціальним та юридичним нормам);
- адиктивний (поведінка, що зумовлюється залежністю від різних хибних пристрастей);
- патохарактерологічний (поведінка, що зумовлюється патологічними змінами характеру, що сформувалися в процесі виховання);
- психопатологічний (ґрунтується на психопатологічних симптомах та синдромах - це прояви тих чи інших психічних порушень та захворювань);
- ґрунтований на суперцінностях (виявлення обдарованості, таланту, геніальності в якійсь сфері діяльності, які виходять за рамки звичайного, нормального сприйняття).

Отже, з вищевказаної класифікації типів девіантної поведінки ми можемо зробити висновки про те, що «комп'ютерна залежність» відноситься до такого типу девіантної поведінки, як «адиктивний».

Аналіз іноземних та вітчизняних літературних джерел допоміг нам класифікувати погляди дослідників щодо причин виникнення комп'ютерної залежності [5, 6, 7]:

- а) неадекватна самооцінка (завищена, або занижена), яка заважає дитині будувати відносини із однолітками, що приводить до відчуження від своєї соціальної групи (шкільний клас, дитсадкова група і т.д.);
- б) недостатній рівень спілкування із значущими в житті дитини людьми;
- в) бажання виплеснути свої емоції у віртуальному світі або навпаки, компенсувати відсутність певних емоційних станів у реальному світі за рахунок віртуального;
- г) неприйняття дитини оточенням за рахунок її психологічних особливостей;
- д) проблеми із самовираженням у реальному світі через страх або інші причини;
- е) нестача батьківської уваги до дитини.

Власне, з вище зазначених причин виникнення «комп'ютерної залежності», ми можемо зробити таке узагальнення, а саме: дитина молодшого шкільного віку компенсує нестачу емоцій, заміщуючи їх відсутність комп'ютерними іграми або Інтернетом.

Аналіз зарубіжних наукових досліджень дав нам можливість виділити симптоми ігрової комп'ютерної залежності на психофізіологічному рівні: а) больові відчуття в зап'ястному і ліктьовому суглобах; б) порушення сну; в) болі в шії і спині; г) головні болі; д) сухість очей; е) нездатність регулярно харчуватися і нехтування особистою гігієною.

Отже, з теоретичного аналізу вітчизняних та зарубіжних досліджень, ми можемо виділити єдині причини виникнення комп'ютерної залежності:

- неадекватна самооцінка, що заважає дитині будувати відносини із представниками своєї соціальної групи;
- нестача спілкування та уваги зі сторони соціального оточення (однолітки, батьки та ін.);
- бажання компенсувати нестачу емоційних переживань грою у комп'ютер, або сидінням в Інтернеті.

Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури щодо особливостей комп'ютерної залежності у дітей молодшого шкільного віку, дає нам можливість:

1. Систематизувати поняття та види девіантної поведінки і, в подальшому, класифіку-

вати комп'ютерну залежність як один із видів девіантної поведінки, а саме – адиктивний, тобто одна з форм девіантної поведінки з формуванням прагнення до втечі від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану, через вживання деяких речовин чи постійну фіксацію уваги на певних видах діяльності, що спрямоване на розвиток і підтримання інтенсивних емоцій [1].

2. Визначитися з основними поглядами вітчизняних та закордонних дослідників стосовно проблеми комп'ютерної залежності дітей та її основних причин. Власне, до основних причин дослідники відносять:

- неадекватна самооцінка (завищена або занижена), що заважає побудові соціальних контактів;
- недостатній рівень спілкування із однолітками або важливими для дитини людьми (батьки, викладачі, тощо.);
- неприйняття людини суспільством, у якому вона знаходиться (як із причин неможливості побудувати соціальні зв'язки, так і з причин нерозуміння людини з боку суспільства, чи навпаки);
- спроба втекти від реальності, проблем, які оточують людину у повсякденному житті, бажання їх уникнути, аніж вирішувати;
- компенсація нестачі певних емоційних переживань у реальному світі проведенням часу в віртуальному світі, за комп'ютером.

3. Дізнатися про методи боротьби із комп'ютерною залежністю за кордоном. Важливу роль у боротьбі із комп'ютерною залежністю грає обізнаність суспільства щодо даної проблеми. Так, за кордоном дуже поширені психологічні сайти, основною темою яких є комп'ютерна залежність, її види та причини, на яких людина може знайти всю необхідну інформацію стосовно цієї проблеми. Також там поширені спеціалізовані центри, робота яких направлена на усунення причин, а отже й проявів комп'ютерної залежності.

В емпіричному дослідженні брало участь 90 дітей молодшого шкільного віку (учнів 3–4 класів).

На основі діагностичного етапу дослідження особливостей формування ігрової залежності дітей молодшого шкільного віку ми продіагностували: а) високий рівень ком-

п'ютерної залежності серед дітей молодшого шкільного віку; б) чітко виражену акцентуацію характеру за шкалою «гіпертимність»; в) у сім'ях дітей групи Б (схильні до комп'ютерної залежності) спостерігається менший рівень взаємодопомоги між членами родини, менш дружні відносини, більш жорстокі методи виховання дитини та менший акцент на виховання самостійності, ініціативності, ніж у сім'ях дітей групи А (не схильні до комп'ютерної залежності); г) група Б (схильні до комп'ютерної залежності) має менш виражені життєві цілі, менше зацікавлена у процесі життя і менше задоволена своєю самореалізацією у житті, ніж група А (не схильні до комп'ютерної залежності); д) високий рівень завищеної самооцінки серед дітей групи Б (схильні до комп'ютерної залежності) і адекватної серед дітей групи А (не схильні до комп'ютерної залежності); е) високі показники за шкалами «Агресивний захист», «Вербальна агресія» і «Страх» у дітей групи Б (схильні до комп'ютерної залежності) і шкали «Страх» у дітей групи А (не схильні до комп'ютерної залежності).

Отже, емпірично виявлено основні психологічні особливості комп'ютерної залежності серед дітей молодшого шкільного віку: а) неадекватна самооцінка; б) низький рівень взаємодопомоги та дружніх відносин між членами сім'ї; в) жорстокі методи виховання дитини у сім'ї та низький акцент на виховання самостійності та ініціативності дитини; г) низька зацікавленість у процесі життя; д) незадоволеність самореалізацією у житті; е) слабо виражені життєві цілі; є) сильно виражені показники агресивного захисту і вербальної агресії.

Власне, з вище зазначених причин виникнення «комп'ютерної залежності», ми можемо зробити таке узагальнення, а саме: дитина молодшого шкільного віку компенсує нестачу емоцій, заміщуючи їх комп'ютерними іграми або Інтернетом.

Отже, вирішення завдань дослідження дало змогу досягти поставленої мети – виявлення психологічних особливостей комп'ютерної залежності у дітей молодшого шкільного віку.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми щодо психологічних особ-

ливостей комп'ютерної залежності у дітей молодшого шкільного віку. Подальша перспектива розробки окресленої теми полягає в необхідності визначення та розробці специфіки психологічного супроводу дітей з емоційними порушеннями в умовах сучасного шкільного закладу.

Список використаних джерел

1. Абраменко О. Б. Конструктивные детско-родительские отношения как основа психологического здоровья детей / О. Б. Абраменко // Вопросы психологии. — 2006. — № 6. — С. 109—112.
2. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. — СПб. : Питер, 2011. — 272 с.
3. Антонов А. И. Кризис семьи и пути его преодоления / А. И. Антонов, В. А. Борисов. — М., 2012. — 36 с.
4. Брутман В. И. Влияние семейных факторов на формирование девиантного поведения матери / В. И. Брутман, А. Я. Варга, И. Ю. Хамитова // Психологический журнал. — 2000. — № 2. — С. 79—87.
5. Выготский Л. С. Диагностика развития и педологическая клиника трудного детства / Л. С. Выготский // Собр. соч. : в 6 т. — М., 2000. — Т. 5. — 385 с.
6. Гоголева А. В. Аддиктивное поведение и его профилактика / А. В. Гоголева // Вопросы психологии. — 2003. — № 5. — С. 13—49.
7. Попова Л. Г. О плюсах и минусах увлеченности компьютерными играми / Л. Г. Попова, Г. С. Глушин // Известия Уральского государственного университета. Серия 1: Проблемы образования, науки и культуры. — 2010. — Т. 81, № 4. — С. 114—123.

N. TKACHENKO

Dnipropetrovsk

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF COMPUTER DEPENDENCE AT CHILDREN OF YOUNGER SCHOOL AGE

In article features of computer dependence are considered; the reasons of emergence of computer dependence at children of younger school age are analyzed; reasonable theoretical and empirical methods of psychodiagnostic works with computer dependence; the types of deviant behavior resulting in computer dependence are systematized; views of foreign and domestic researchers about the reasons of emergence of computer dependence are classified.

Key words: computer dependence, deviant behavior, psychological features, mental reality, inadequate self-assessment.

H. B. ТКАЧЕНКО

г. Днепропетровск

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОМПЬЮТЕРНОЙ ЗАВИСИМОСТИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье рассмотрены особенности компьютерной зависимости; проанализированы причины возникновения компьютерной зависимости у детей младшего школьного возраста; обоснованные теоретические и эмпирические методы психодиагностической работы с компьютерной зависимостью; систематизированы типы девиантного поведения, приводящие к компьютерной зависимости; классифицированы взгляды зарубежных и отечественных исследователей о причинах возникновения компьютерной зависимости.

Ключевые слова: компьютерная зависимость, девиантное поведение, психологические особенности, психическая реальность, неадекватная самооценка.

Стаття надійшла до редколегії 21.09.2015